

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ
Факультет № 6

Кафедра економіки та фінансів

Навчальна дисципліна:
“Основи економічної теорії”

*ТЕМА 3. Загальні основи
суспільного виробництва.*

Лектор:

к.е.н., доцент Маковоз Оксана
Сергіївна

makoksana@ukr.net

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Фактори суспільного виробництва. Особливості використання факторів виробництва в тіньовій економіці.
2. Процес виробництва та його продукт.
3. Ефективність виробництва та обміну, її показники.
4. Товар, гроші та закони товарного і грошового обігу.
5. Місце і роль тіньової економіки у системі суспільного виробництва.

Суспільне виробництво

– це сукупна організована діяльність людей із перетворення речовин і сил природи з метою створення матеріальних і нематеріальних благ, необхідних для їх існування та розвитку.

Натуральне виробництво

- це виробництво, продукція якого призначена для задоволення власних потреб самих виробників. Натуральні зв'язки існували у первісній общині, яка споживала все, що виробляла. Вони панували у патріархальному селянському господарстві, у феодалському помісті. Це замкнені, самозабезпечувані господарські системи. Натуральна форма господарства відповідала низькому рівню розвитку способу виробництва, його продуктивних сил і виробничих відносин. Воно пов'язане з низьким рівнем суспільного поділу праці, її продуктивності, обмеженими потребами самої людини. Натуральне господарство є консервативним за своїм характером, позбавлене мобільності та динамічності.

Товарне виробництво

- - це така система суспільного господарства, при якій продукти виробляються відокремленими виробниками, які спеціалізуються на виробленні окремого або групи продуктів, так що для задоволення усієї сукупності їх потреб необхідна купівля-продаж продуктів на ринку - тобто обмін.

Умовою його виникнення є суспільний розподіл праці. Початок пов'язаний з іншим значним суспільним поділом праці - відокремленням ремесла від землеробства.

Безпосередня причина виникнення товарного виробництва - економічне відокремлення виробників.

Воно характеризується:

- відокремленням факторів виробництва;
- здійсненням відтворення за рахунок коштів, які надходять від реалізації своєї продукції;
- здійсненням суспільних зв'язків між виробниками за допомогою обміну продуктами своєї праці як товарами;
- переслідуванням кожним виробником свого особистого економічного інтересу у процесі виробництва.

Для створення матеріальних благ необхідні фактори виробництва

Під **фактором** виробництва розуміється елемент, що бере участь у виробництві і впливає на його результат. Засоби виробництва і люди складають речовий і особистий фактори виробництва. Існують різні точки зору до класифікації факторів виробництва:

- марксистська теорія виділяє два фактори виробництва: робочу силу і засоби виробництва;
- маржиналістська теорія визначає чотири фактори виробництва: землю, працю, капітал і підприємницьку здібність.

Економічні ресурси

```
graph TD; A[Економічні ресурси] --> B[Матеріальні]; A --> C[Людські]; B --> D(Земля); B --> E(Капітал); C --> F(Праця); C --> G(Підприємницькі здібності); C --- H(Інформація);
```

Матеріальні

Земля

Капітал

Людські

Праця

Підприємницькі
здібності

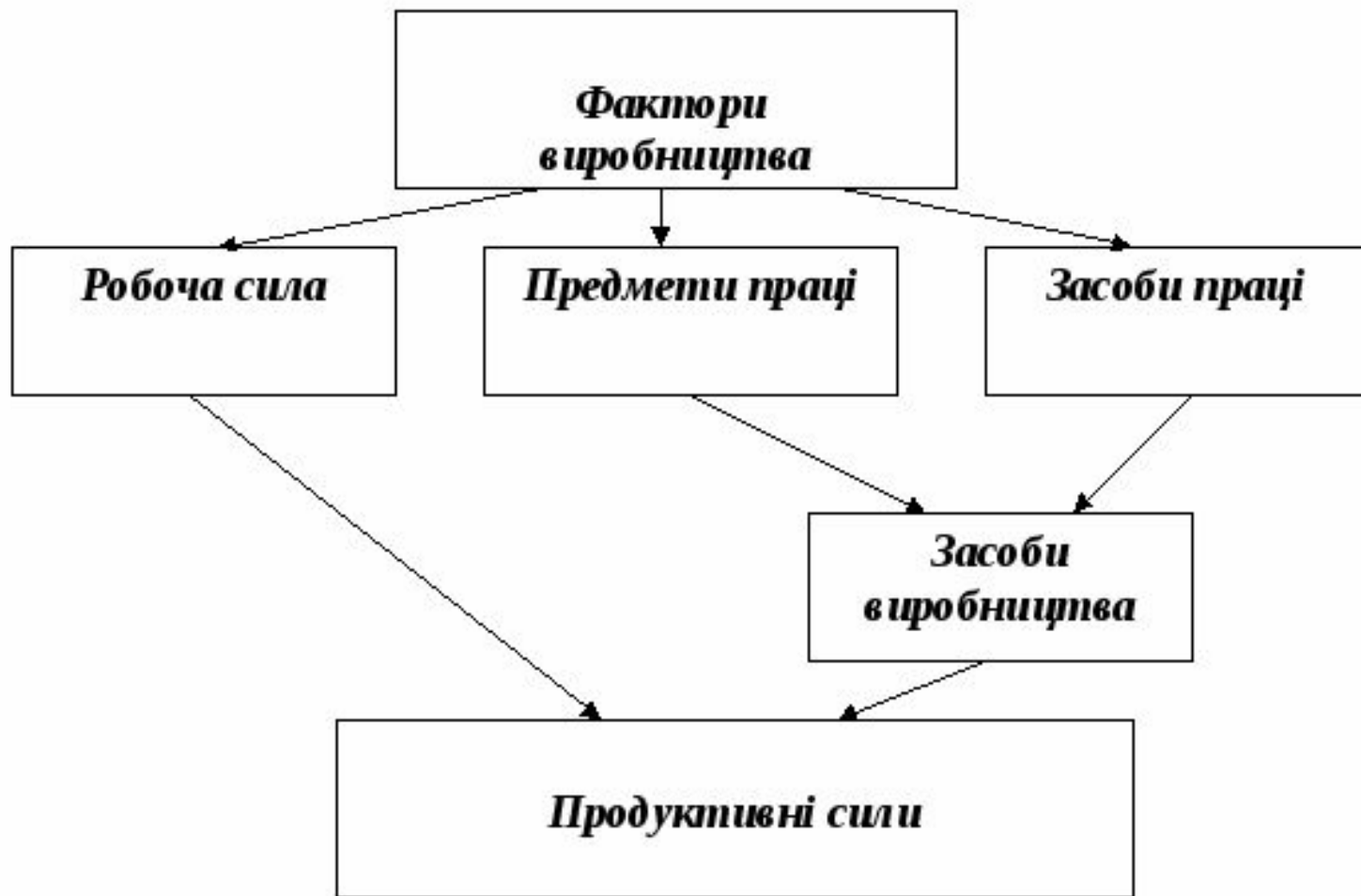
І
н
ф
о
р
м
а
ц
і
я

- **Земля** як фактор виробництва бере участь у процесі виробництва своїми природними ресурсами, лісами, орними площами та ін.
- **Капітал** виступає як сукупність засобів виробництва: верстатів, інструментів, машин, устаткування, що удосконалюються під впливом наукових досягнень.
- **Праця** є сукупність фізичної й інтелектуальної діяльності, спрямованої на створення економічних благ.

- Здатність працівника до праці обумовлена рівнем загальної і фахової освіти, виробничими навиками і досвідом, інтелектуальними можливостями та ін. **Підприємницькі здібності** – це особлива здатність людського ресурсу виявляти комерційну ініціативу, організовувати виробництво, удосконалювати форми бізнесу з метою отримання прибутку.

- Класифікації факторів виробництва постійно змінюються і знаходяться в постійному розвитку й удосконаленні. В умовах постіндустріального суспільства як фактори виробництва виділяють **інформаційний і екологічний** фактори.
- Посилення їхньої значущості обумовлено досягненнями науки в області комп'ютеризації, створенням автоматизованих систем зв'язку, але в той же час зростанням екологічних проблем, пов'язаних зі шкідливістю виробничих технологій. Тому наука як самостійний фактор виробництва впливає на можливості використання інших факторів і далі на ефективність виробництва, розширення потенційних можливостей людського капіталу й інноваційне забезпечення перспективності розвитку.

Оскільки економічні ресурси (земля, праця і капітал) обмежені в даний період, і можливе їх альтернативне (багатоваріантне) застосування, виникає проблема їх ефективного використання, щоб максимально задовольнити людські потреби при наявних чинниках виробництва. Цю обставину наочно показує **крива виробничих можливостей** (Рис.1). Припустимо, що розмаїття продуктів виробництва зводиться до двох видів: хліба і верстата. Якщо у суспільстві хочуть збільшити виробництво хліба з 4 одиниць (точка А) до 8 (точка Б), тоді треба зменшувати випуск верстатів з 4 до 2 одиниць, бо немає вільних економічних ресурсів.

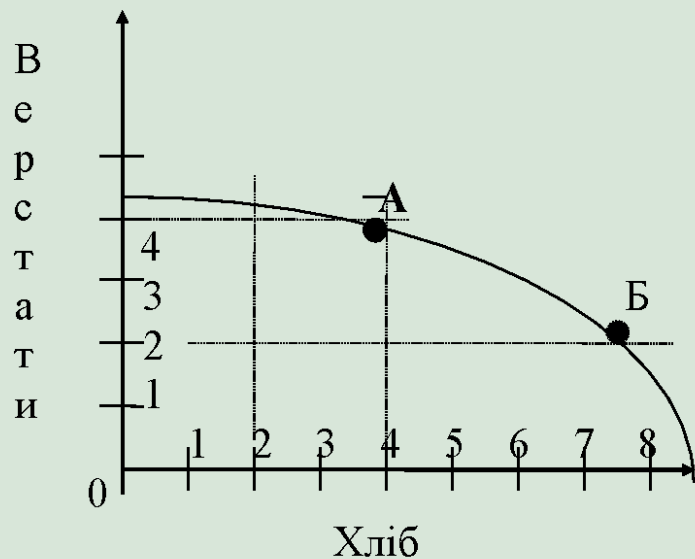
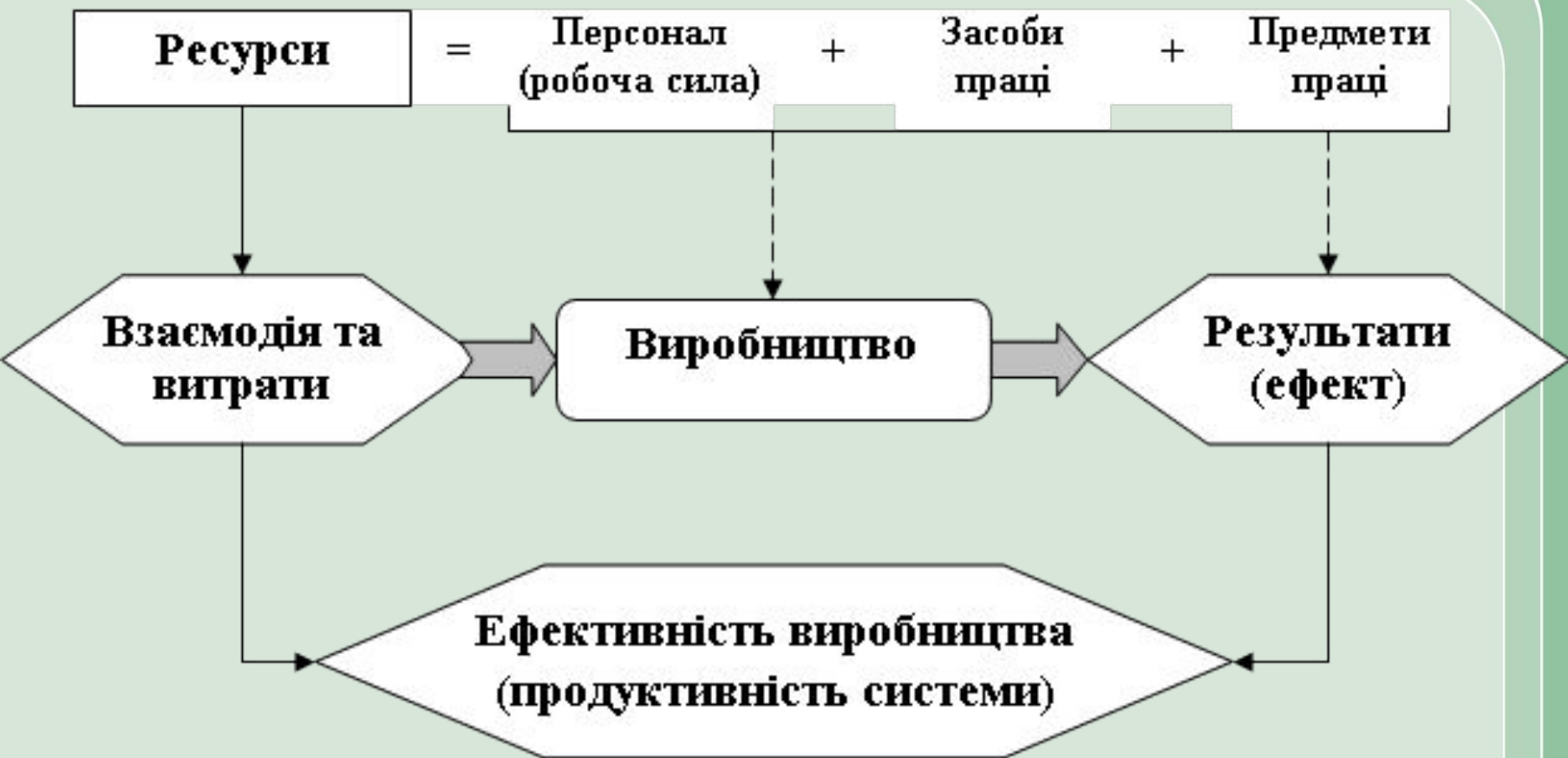

Рис. 1. Крива виробничих можливостей

Рис. 1.4. Принципова схема формування результатів та ефективності виробництва (продуктивності виробничо-економічної системи) [4, с. 450]

Ефективність виробництва (Е)

- визначається співвідношенням результату виробництва (Y) до витрат факторів виробництва (F). Ефективне виробництво характеризується співвідношенням, яке перебільшує 1.

$$E = \frac{Y}{F} > 1$$

Показники ефективності використання факторів виробництва

Фактори виробництва	Показники ефективності використання факторів виробництва	Зворотні показники	Критерії підвищення ефективності виробництва
Труд (робоча сила)	Продуктивність праці: $\Pi = V / T_x$, V – об'єм виробництва, T_x – затрати живої праці	Трудомісткість виробництва: $TE = T / V$	Економія
Засоби виробництва	Фондовіддача: $q = V / \Phi$, Φ – середньорічна вартість основних промислово-виробничих фондів	Фондомісткість $qE = \Phi / V$	Економія
Предмети праці (природні ресурси)	Матеріаловіддача: $MO = V / M$, M – затрати палива, сировини, енергії, матеріалів та інших ресурсів	Матеріаломісткість: $ME = M / V$	Економія
Ефективне використання у разі:	Збільшення	Зменшення	

Типи економічного зростання

Екстенсивний

Реальний
(змішаний)

Інтенсивний

Збільшення обсягу
інвестицій

Збільшення кількості
зайнятих

Збільшення обсягу
використовуваних ресурсів

Прискорення НТП,
впровадження нової
техніки, нових технологій

Підвищення кваліфікації
працівників

Поліпшення використання
основних і оборотних
фондів

Поліпшення організації
виробництва

ФАКТОРИ

ФАКТОРИ

Благо – все те, що здатне задовольняти людські потреби (плоди природи, продукти праці, послуги)

Блага поділяють на економічні та неекономічні.

Неекономічні блага надаються людині природою, тобто без прикладання її праці.

Економічні блага – це блага економічної (трудової) діяльності людини, які існують у обмеженій кількості.

Причини існування товарного виробництва: 1) суспільний поділ праці (спеціалізація); 2) економічне відокремлення виробників один від одного. Економічне благо в умовах товарного виробництва набуває форми товару.

Товар – це економічне благо, що задовольняє певну потребу людини і використовується для обміну (купівлі-продажу на ринку).

Товар – це форма продукту праці, який має свої характерні риси. Передусім, він призначений не для власного споживання, а для обміну, продажу. Товар має дві властивості. Насамперед, він має здатність задовольнити певну потребу, тобто бути споживчою вартістю – суспільна *споживча вартість*. Лише за цих умов товар може бути реалізований. З іншого боку, продукт праці стає товаром, коли він має таку рису, як здатність обмінюватися на інші товари. Інакше кажучи, коли він має *мінову вартість*.

Закон вартості (ф-ції).

Найважливішим законом товарного виробництва є закон вартості. Відповідно до нього виробництво й обмін товарів здійснюються на основі їх вартості, величина якої вимірюється суспільно необхідними затратами праці. Дія закону вартості виявляється в тому, що всі різноманітні за обсягом затрати праці зводяться до середніх, суспільно необхідних. Зведення це відбувається на ринку, через суспільні контакти всієї маси товаровиробників і покупців, через механізм попиту та пропонування.

Функції грошей – це дії, які вони здійснюють у ринковій економіці. 5 функцій: міра вартості, засобу обігу, засобу утворення скарбів, засобу платежу, світових грошей.

Гроші – це особливий товар, який виконує роль загального еквівалента, виступає посередником в обміні товарів і виражає економічні відносини між людьми з приводу виробництва та обміну товарів.

Закон обігу грошей

- Грошовий обіг – це рух грошей у готівковій і безготівковій формах, який обслуговує реалізацію товарів і нетоварні платежі в господарстві.
- Закон грошового обігу передбачає, що протягом певного періоду в обігу має бути певна, об'єктивно зумовлена грошова маса. Він зясовує внутрішні зв'язки між кількістю грошей в обігу і масою товарів, рівнем цін, швидкістю обороту грошей.

$$M_{гр} = \frac{T \times Ц}{Ш},$$

де,

$M_{гр}$ — кількість грошей для виконання функції засобу обігу;

T — кількість товарів;

$Ц$ — ціни товарів;

$Ш$ — швидкість обігу грошової одиниці.

Тіньова економіка - нелегальна неврахована, фіктивна, корислива діяльність, спрямована на отримання доходу, приховуваного від офіційної влади будь-яким, навіть кримінальним або протизаконним шляхом

«Прихована» -
законна
економічна
діяльність, яка
приховується або
применшується з
метою ухилення
від сплати податків

«Неформальна» -
діяльність з виробництва
продукції в домашніх
господарствах,
індивідуальними
виробниками, не реєструється,
не підлягає
оподаткуванню (приватне
перевезення, будівництво,
ремонт будинку, дачі та ін)

«Нелегальна» -
діяльність
заборонена
законом
(Наркобізнес,
проституція,
контрабанда,
торгівля зброєю,
людьми та ін)

Завдання на самотійну роботу:

- Написати есе: Роль ОВС в боротьбі з тіньовим сектором суспільного виробництва.
- Накреслити схему: Класифікація товарів.
- Законспектувати: Види грошових реформ. Особливості здійснення грошових реформ в економіці України. Законодавство України про грошову систему(назви нормативних документів).

Питання для самоконтролю

1. Чим характеризується економічна відокремленість?
2. Які ознаки сучасного товарного виробництва?
3. В чому полягає двоїстий характер праці?
4. Як вимірює кількість потрібних для обігу грошей «кількісна теорія грошей»?
5. Яка роль закону вартості як регулятора товарного виробництва?
6. Що таке товар тіньової економіки, які властивості він має?

Література в бібліотеці:

- Економічна природа міжнародних злочинів: Навч. посібник / Кол.авт.: О.М. Бандурка, К.Я Петрова, О.В. Носова, В.І. Удодова, Н.В. Дзюба. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2005. – 296 с.
- Економічна теорія в схемах і таблицях: Навч. посібник / За заг. ред. проф. Петрової К.Я. – Харків: Вид-во Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 332 с.
- Економічна теорія: Політекономія. Підручник / За ред. В.Д. Базилевича. - К.: “Знання-Прес”, 2007. – 719 с.
- Макроекономіка. Навч. посібник / За заг. ред. проф. Носової О.В. – Х.: Вид-во Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 254 с. (Лист МОН України від 18.02.2008 № 14/18 – Г – 438).
- Міжнародна економіка : навч. посіб. / О. В. Носова [та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. В. Носової ; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. - Х. : ХДУХТ, С. 322
- Мікроекономіка [Текст] : навч. посіб. / [О.В. Носова, К.Я. Петрова, Н. Г. Ушакова та ін.] ; за заг. ред. О.В. Носової ; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі . - Х. : [ХДУХТ], 2010. - 200 с.

Тема 4. Ринок та механізм його функціонування.

1. Суть ринку, його умови та функції.
2. Попит. Закон попиту. Фактори, які впливають на попит.
3. Пропозиція. Закон пропозиції. Фактори, які впливають на пропозицію.
4. Взаємодія попиту і пропозиції, їх еластичність.
5. Проблеми переходу України до ринку. Кримінальні форми ринкових відносин та шляхи боротьби з ними.

Дякую за увагу!